

Форманова С.В., Кислицина Н.М.
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ФОРМАМИ ТА
ЗАСОБАМИ ВИРАЖЕННЯ ЕТИКЕТУ (на матеріалі української та англійської
мов)

Національна мовна картина світу якнайглибше розкривається через форми і засоби вираження етикету. Правила етикету будь-якого суспільства входять до емоційного аспекту життєдіяльності народу й реалізуються засобами емоційних відтінків, тобто вербального й невербального спілкування. Національно-мовна специфіка народу найповніше й найяскравіше виявляється в особливостях культури, мови, своєрідності етики, що проектується через систему обрядів, звичаїв, вірувань і релігійних культів. Сакральність слова, дієвість окремих мовних формул виявляється в синкретизмі мови і загальноприйнятих традиційних церемоній. От як описується звичай побратимства, що існував у східних слов'ян XVI в.: Не лиш по крові братів на Русі ти зустрінути можеш. Зближує їх не лише спільної крові зв'язок, Теж коли зв'яжуться словом дваруси взаємно з собою Слово (виділено нами - Н.К.) і руку подав - вже твоїм другом він став.

[Українці 2000:354]

Отже, національний менталітет, тобто картина світу, знаходить відбиття в загальнолюдських проблемах та естетичних уподобаннях народу. На цій підставі можна стверджувати, що національна мовна картина світу складається; системи мислення й творчості, з надбань, з чинників, які формують срийняття світу, з етичних ідеалів, естетичних поглядів і смаків.

Таким чином, для того, щоб повністю усвідомити роль етикету в формуванні національної мовної картини світу, слід, по-перше, ознайомитися з культурою, побутом, обрядами й традиціями носіїв мови, по-друге, оволодіти мовою народу, чия культура викликала інтерес, по-третє, дослідити національну специфіку мови й практичні потреби комунікації. Вважаємо, що повнішому й глибшому розкриттю національно-мовної картини світу сприяє дослідження форм і засобів вираження етикету.

В сучасному мовознавстві етикетні формули ввічливості досліджуються як в суспільних сферах спілкування, так і поза культурою спілкування: С. Богдан [1998], Д. Жанз [1986], Я. Радевич-Винницький [2001], М. Стельмахович [1998], Л. Сахарчук [1992], Н.Формановська [1989], С.Чак [1998] та ін.

Гете писав: «існує ввічливість, що йде від серця, яка споріднена з любов'ю; з неї формується доброзичлива ввічливість зовнішнього поводження» [Аасама 1972:14].

Форми і засоби вираження етикету зумовлені екстралінгвістичними соціальними чинниками, які залежать від характеру ситуації, характеристики співрозмовників (стать, вік, соціальний статус, роль тощо), ієрархії соціального стану співрозмовників (нижчий, рівний, вищий), функцій висловлювання (прохання, наказ і т.п.). Сукупність цих факторів обумовлює різноманіття етикетних комунікативних проявів потенційно можливих у природних мовах різних народів.

Етикетні вирази українців відбивають національний характер і ментальність, тобто скла/ розуму, самобутність мислення, світосприйняття, вихованість, делікатність. Завдяки цьому простежується паралель між вдачею народу та його мовленнєвою поведінкою [Богдан 1998: 7 Стельмахович 1998:21]: «... як тут піти, хряпнувши дверима? Звичайно, вихованість делікатність -- над усе» [Андрухович 2000:70]; - Ти дуже забобонний! Українці всі так забобонні?» [Андрухович 2000:104]; «Нагляdivши вільне місце біля якогось маньякального депресанта, що меланхолійно цідить зі склянки какао, влашт> вуєшся поруч. - Смачного, - кажеш. Але він нічого на це не відповідає, тільки за якусь хвилину роздумливо мовить кудись) бік - ніби й не до тебе: - Ось ви побажали мені «смачного». Але зробили це нещиро, по-перше тому, що вам немає до мене ніякого діла, по-друге, тому, що чудово знаєте, наскільки недоречно це побажання в такому місці і до такої їжі. Все менше вихованих людей навколо нас...» [Андрухович 2000: 62].

Етикетні вислови і комунікативна інтенція формують національно-мовну картину світу, в якій передбачено властиві народові правила поведінки, стійкі етикетні кліше, семіотичні стереотипи. «Різні ситуації ввічливого контакту (привітання, знайомство, звертання до співбесідника, подяка, прощання, вибачення і под.) передбачають уживання усталених формул які різняться залежно від офіційного чи неофіційного спілкування, від вікових особливостей співрозмовників тощо. Мовний етикет має національну специфіку, а також виразні соціальні характеристики» [Єрмоленко 2001: 94].

Мовний етикет передбачає спілкування, в основі якого лежить обмін інформацією та новими знаннями й спілкування для спілкування. В кожному суспільстві існують правила й норми поведінки та спілкування. Це система стійких словесних формул, завдяки яким налагоджується контакт і підтримується доброзичлива тональність мовлення. Порівняймо:

в українській мові	в англійській мові
Добрий день!	Good afternoon!
Щиро дякую!	Thank you very much!
Вибачте, будь ласка! Дозвольте пройти!	Excuse me!

Специфіка національно-мовної картини світу у виявленні етикету бере початок з народних пісень, казок, прислів'їв та приказок:

Що маєш казати, то наперед обміркуй.

Краще недоговорити, ніж переговорити.

Дав слово - виконай його.

Слухай тисячу разів, а говори один раз.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

В основі національно-мовної картини світу українців лежить ввічливість, чемність, уважність і стриманість. Етнопедагогіка українців застерігає молодь і дітей від вживання грубих, лайливих і образливих слів; осуджує батьків, які сваряться на людей. Той, хто вдається до грубої лайки, «чинить злочинний замах на культуру нашої рідної мови, споганює наш національний мовленнєвий етикет, який формувався впродовж тисячоліть і став взірцем шанобливого ставлення до людей, невід'ємним компонентом не тільки української національної, а й європейської мовної культури, в якій людина вважається найповнішою цінністю» [Радевич-Винницький 2001: 1-2].

Спілкування українців передбачає гонорифічні відносини (bonogifis, від англ. «почесний», «шанобливий») при звертанні до одного співрозмовника, якщо він незнайомий, малознайомий, старший за віком та посадою, чим підкреслюється повага до співбесідника. Пошанна множина, або множина шани, «розвиваючись у річниці європейської традиції, де повага до особистості є невід'ємним атрибутом культури, має в своєму багатому арсеналі достатню кількість лексико-граматичних засобів для вираження найкращих стосунків між людьми, що й дало їй змогу на певному етапі свого історичного розвитку надати етикетних функцій займенникам ми, ви, вони» [Миронюк 1993: 63].

Отже, національно-мовна картина світу утворилася, перш за все, за допомогою форм і засобів етикету й полягає в духовності, доброзичливості, мудрості, чесності, ніжності, ласкавості, багатстві й чемності народу. Етикет українців бере свій початок з релігії, в основі якої лежить шанобливе ставлення до землі, батьків, родичів, друзів. Ось чому світогляд українського народу полягає в духовності й підпорядковує доброту, сердечність, доброзичливість, ввічливість, щирість, привітність.

Доброта та доброзичливість мають особливу значимість у східно-європейських мовах (українській, російській). Про це свідчить зокрема значна кількість похідних і складних слів, утворених від кореня добрий- (не менш 15). В англійській мові відповідний корінь kind-послужив основою для шости слів. Доброзичливість по-англійськи/американськи часто асоціюється з вираженням «голівудська усмішка», а так само з умінням свої проблеми тримати при собі, бути делікатним і навіть трохи дистанційованим.

Для англо-американської культури характерно заохочення індивідуалізму, незалежності, прагматизму, рівності та взаємоповаги, що вербально закріплено в таких прислів'ях: Honesty is the best policy.

Say what you mean, mean what you say.

First think, then speak.

Actions speak louder than words.

So many men, so many minds.

На відміну від східно-європейської традиції подвійної множини ви і поважної однини Ви, форма однини ти - thou в англійській мові вийшла з уживання, ставши застарілим поетизмом.

В цілому, незважаючи на різну акцентуацію життєвих цінностей в українській і англо-американській культурах у сфері етикетних формул в кожній з досліджуваних мов спостерігається домінування позитивних тем, що пояснюється генеральною спрямованістю мовців на успішну комунікацію.

Розглянутий у статті фрагмент МКС дає уявлення про неоднозначність існуючої проблеми і важливість її вивчення зокрема в порівняльному аспекті.

Література

1. Асама И. Как себя вести. - Таллин: Валгус, 1972. - 220 с.
2. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. - 140 с.
3. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. - К.: Рідна мова, 1998. - 475 с.
4. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. - К.: Либідь, 2001. - 224 с.
5. Жанэ Д.К. Социальный подтекст языкового общения // Образные и экспрессивные средства языка (английского, немецкого, французского) - Ростов-на-Дону: РГПИ, 1986. - С. 69-76.
6. Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові // Мовознавство. - 1993. - № 2. - С. 55-63.
7. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування // Українська мова та література. - 2001. - №37. - С.1-2.
8. Сахарчук Л.І. Соціальний аспект мовної діяльності // Актуальні проблеми соціолінгвістики. - Київ: НМК ВО, 1992. - С. 19-23.
9. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Дивослово. - 1998. - № 3. - С. 20-21.
10. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. - М.: Высшая школа, 1989. - 156с.
11. Чак Є.Д. Будемо знайомі! // Дивослово. - 1998. - № 6. - С.21-23.
12. Чак Є.Д.Віншую!Висловлюю вдячність!Будьте ласкаві!//Дивослово.-1998.-№12.-С.14-17.
13. Украинцы. - М.: Наука, 2000. - 535с.
14. English Eccentricities // Speak Out. - 2002. - № 1.- P. 26-28.
15. The American Character // Speak Out. - 2002. - № 3.- P. 2-7.

Анотація

Форманова С.В., Кислицина Н.М. Формування національної мовної картини світу формами та засобами вираження етикету.

У статті розглядається роль етикету у формуванні національної мовної картини світу. Дано характеристику основних культурно-ціннісних факторів які впливають на форми і засоби вираження етикету в українській і англійській мовах.

Ключові слова: культура, етикет, мовна картина світу, національний менталітет.

Resume

Formanova S.V., Kislitsyna N.N. Forming of the National Linguistic World Picture by etiquette patterns and means.

The article deals with the role of etiquette in National Linguistic World Picture forming . There is presented the description of basic culturally valuable factors which influence the patterns/forms and means expressing etiquette in Ukrainian and English languages.

Key words: culture, etiquette, Linguistic World Picture, national mentality.